

Thuja

I Danmark plantes ca. fire arter og mange varieteter. Kæmpethuja, *Thuja plicata*, har som fritstående en smuk pyramide- eller kegleformet vækst og stammer fra NV Amerika, hvor den kan blive indtil 60 meter høj; skuddene er flade og fjergrenede, bladene skældannede, på oversiden friskgrønne, koglerne ca. 1 cm lange. Indført o. 1850 (1), nu et hyppigt parktræ og hist og her i skove på mindre udsatte steder. Alm. Thuja, *Thuja occidentalis*, fra østlige Nordamerika har fladere skud med tydelige runde kirtler, om vinteren bliver bladene brunliggrønne. Almindelig pryd- og hækplante i haver, parker, på kirkegårde.

Thuja 1879ff, af græsk ord for at bringe et brændoffer, der dufter af røgelse; xylon thyinon var et nordafrikansk træ med vellugtende ved; *tine* o. 1450–1700, fordanskning af det græske thyinon; *livstræ*, *livets træ* 1697ff især fordi *T. orientalis* blev plantet på kirkegårde som symbol på det evige liv; *kongeved* 1820–35 (2).

LITTERATUR: (1) 950 130; 865 51; (2) 689 2,705f.

Det lette og seje ved har (også uden imprægnering) næsten ubegrænset holdbarhed og sælges af skovbruget til bådebyggere (borde, joller, racerbåde), pontoner, havnetømmer, vandrender, drivhuse og mistbænke, isolation, hegnspæle, ledningsmaster, tagspån, endvidere til møbler, paneler o.a. snedkerarbejde (1). Løvet anvendes ved juletid som pyntegrønt. Afklippede bladspidser lægges for møl i skabe og skuffer (2). Bladene skal kunne lindre reumatiske smerter, hoste, vekselfeber; et destilleret vand heraf mod vattersot. Veddet giver godt ildebrændsel (1770; 3). Kviste sat på sprit til at gnide vorter med (Tønderegnet; 4). Omslag med dekokt på ømme fødder (5). Afkoget regnes for et abortivum (5). – Ølafkog er givet køer, som tilbageholdt efter byrden (6). En gammel thuja i have ved Grønninghoved strand (Vejle amt) var gårdens brandtræ og måtte ikke fældes (7).

LITTERATUR: (1) 192 14,1936,61f; 175 32,1947, 232; 950 130; (2) 828 23/6 1950; (3) 194 3,209; (4) 885 6,80; (5) 107 1946–48; (6) 83 256; (7) 955 1936, 251.

Thujaer flakker i blæsten som osende fakler *Mogens Lorentzen* (1). Thujabuskens flade, stift udhugne kniplingsløv *Otto C. Fønss* (2).

LITTERATUR: (1) 556e 30; (2) 283h 9.

Sevenbom, *Juniperus sabina*

er en nedliggende eller opret, stærkt forgrenet busk med nærmest skældannede blade og mørkeblå eller næsten sorte bærkogler. Vildtvoksende i Mellem- og Sydeuropa; sælges fra planteskoler til haver og kirkegårde. Et eksemplar nævnes i synsforretning 8/4 1665 i Koldinghus slotshave (1), dyrket ved Jægerspris fra 1680 (2).

Sevenbom o. 1450ff, mange stavemåder: segenbom, sæbenbom, sibbenbom osv.; af arts- (forhen slægts-)navnet Sabina, planten findes bl.a. på de italienske Sabinerbjerger; bom er plattysk for træ(baum). Fordansket til *savine* o. 1300, 1594. *Elverbom* Fjends h., *pigernes træ* Beldringe SSjælland, *nonnetræ* Ordrup NSjælland (3), se nedenfor.

LITTERATUR: (1) 955 1927,85; (2) 952 12; (3) 689 1,796; 107.

ABORTIVUM

Busken har siden antiken været berømt og berygtet som (illegalt) abortivum (1). Man mente, den blev ført til landet af munkene og brugt af nonner, som var blevet gravide (2). En Harpestræng-afskrift fra 1400-t oplyser, at knust sevenbom drukket med vin eller lagt på gravid kvinde bevirker abort (3). Simon Paulli 1648, 341: »I de lande, hvor munke og nonner har deres skønne klostre og lysthaver, kan man vel næppe finde en urtehøve, som denne sevenbom ikke gror i. Men årsagen til, at de elsker den så meget og dyrker så flittigt, derom véd jeg ikke at tale på dette sted«; den anvendes til at drive menses og fjerne dødt foster.

Sevenboms fosterfordrivende virkning har været kendt i alle landsdele (4), men planten var langt fra almindelig, og man betragtede den med en blanding af nysgerrighed og afsky; mange var af den mening, at busken ikke måtte dyrkes i privathaver (5). Folk plukkede hemmeligt kviste eller bark af eksemplarer i offentlige anlæg (6) for at bruge det til et afkog, der skulle drikkes på fastende hjerte. En kvindelig kvaksalver i Klipleve brugte »midlet« i perioden 1850–60 (7); den »kloge« Kjæn Krathus i Tvis hjalp unge piger med en medicin brygget bl.a. af barken på en sevenbom ved Holstebro kirkegård. Efter afsløringen fik hun 1891 atten måneders forbedringshus og imens fældede man det farlige træ (8). En klog mand i Revninge på NØFyn havde i sin have en sevenbom, og der kom tit folk for at få noget af træet, men »de kunne byde ham, hvad de ville derfor, de fik intet«. En nat sne

Sevenbom var et velkendt men farligt abortfremkaldende middel. Unge piger bragt i ulykke måtte ofte vælge mellem en livsfarlig abort eller en fødsel i dølgsmål med ombringelse af barnet. Maleri af Erik Henningsen, 1886. Den Hirschsprungskes Samling.

en ung pige sig derind, men kunne ikke slippe væk, først næste morgen kom den kloge mand og løste hende (9).

Om herremanden til Juulskov ved Nyborg fortalte sagnet, at han holdt mange friller, og for at de ikke skulle blive gravide, fik han fanden til at skaffe sig en sevenbom; men når træet visnede, måtte fanden hente hans sjæl (10), sml. taks s. 56f.

I Bellevuegårdens have i Beldringe sogn ved Præstø stod et »pigernes træ« eller »kvindernes træ« – »ved hjælp af det kunne de blive hjulpet, så de kunne bruge karlene så meget de ville uden at få børn« (11). Læfærdige kvinder tyggede blade af sevenbom for at sikre sig mod konception (SFyn; 12) eller indtog kviksølv og et dekokt af sevenbom (13). Derom sagde nogle rim: Sevenbom og singrøn (bd. 4) · gør mange piger skøn (o. 1700; 14); dyvelsdræk og sevenbom, gør så mangan hore from (NSjælland; 15); sevenbom · gør mangan pige horefrom (Falster; 16); sølverglød og sevenbom · det gør mangan pige from (Slesvig; 17); kviksølv og sevenbom · det gør mangan hore (eller jomfru) from (Jylland, MSjælland; 18); ærenpris og sevenbom · det gør

mangan jomfru tom (Silkeborgegnen; 19); du kære elverbom, · du gør den værste hore from (Skiveegnen) og sevenbom · gi'r slatten vom (Lolland; 20).

Om en gift kvinde på Fyn, der fødte i dølgsmål, fortaltes, at hun siden som genfærd stod hver nat ved træet i haven og jamrede: o sibbenbom! du forrådde mig med syv sønner! (21).

Sevenbom omtales i en cyprianus tilhørende Rasmus Rask's far, dateret Brændekilde 1761: om du vil have din vilje med kvindfolk og de ikke skulle få børn, tag sevenbom og kog det i øl og give hende at drikke (22).

Mod ophørt menstruation indtoges sevenbomolie med myrra-, rav- og safranessens (Lemvigegnen; 23), samme middel »er anvendeligt i besværlighed af vandfarvede tider« (leukorré?) (24) og sevenbomolie indgik i et råd for barselsnød (25), sevenbom i en te til at drive menses (26).

Kviste af sevenbom spillede en rolle i et ægteskabsbrud på Fyn 1773, hvor professor dr. theol. Jac. Chr. Pingel havde forført stiftsprokurator C. G. Schiødts kone og gjort hende gravid, hvorefter han med forskellige husråd prøvede at afværge skandalen (27). I sørgespillet »Herman

Vandel« (1891) af Karl Gjellerup stjæles der fra en sevenbom i rektorboligens have – til sidst gribes rektorens datter på fersk gerning med en frisk afskåret kvist.

LITTERATUR: (1) 227 73,1963,89–94,105–112,121–25; (2) 488q 88; 107 1954; (3) 343 73,169; (4) 885 31,1955,180; 278 1928,62; 263 1918,107; 488g 3,1902,1824; 161 1906/23: 316 m.fl.; 634 15416; (5) 512 33,1900,363; 107 1964; (6) 161 1906/23: 3; 830 8, 1887,45; 908 nr. 24,1958; (7) 161 1906/23: 3222; (8) 328f 1,135f; (9) 466 142; (10) 488i 6,1899,26f; (11) 642 54; 161 1906/23: 604; (12) 161 1906/23: 1035; (13) 488 9,1888,46; (14) 613; (15) 934 46; (16) 308b 54; (17) 783b; (18) 228e 2,344; 488 6,375; 161 1906/23: 361,2494, 2564 m.fl.; (19) 161 1906/23: 2224; (20) 107 1950; (21) 278 1,1928,62; (22) 278 9,1936,46f; (23) 328f 1,204; (24) 488o 267; (25) 488o 261; (26) 488o 204 (o. 1820); (27) 130 34,64f,76,84.

LÆGEMIDLER

1400-t: drikkes med ambra, peber og honning i vin for hovedpine; sevenbom, salvie og honning drukket med vin giver klar røst; kviste bagt tørre i rugdejskage spises for hjerteonde; roden indgår i middel for gulsot og »morbus regius«; sevenbom og husløg drikkes i vin, hvis hjerne-skallen er indfalden og man ikke kan tale; knust og kogt i vin til drik for blodig opkastning og vindekokt af sevenbom og malurt mod miltsygdom (1). Indgik i en gigtsalve (2). Sevenbom og honning indtørres og renser sår og bylder; vinudtræk giver ren hud og drikkes mod sygdom, der skyldes kulde; for hovedpine bades hovedet med et vand- eller vinafkog, eller den kogte plante bindes på tindingerne og om ansigtet (3). Simon Paulli 1648,341 (sml. ovenfor): planten er sårhelende, men bør anvendes med forsigtighed, den gør mere skade end gavn, hvis sår og bylder er urene; afkog eller som pulver på vorter og penis (kønssygdom); pulveriseret og blandet med smør eller fløde til salve på børns skurv i hovedbunden – »læger dem så fortræffeligt, at man højligt må undres derover«.

Bladene var bestanddel af en røgelse til helbredelse af hævede ben og et afkog anbefales til siddedampbad mod forstoppelse, sevenbomolie spist med gammelt hvedebrød stiller diarré (4). Småbørn med engelsk syge (rakitis) blev røget med sevenbom (NVFyn; 5). Mod tandpine lægges et pulver af sevenbom og bulmeurtfrø i pose ved tanden (Jylland; 6) eller tanden vædes med varmt afkog i øl eller eddike eller røges med sevenbom (7).

Farmakopeen 1772 anfører sevenboms blade.

Drogen blev i 1500-t brugt til fontanellebehandling af sår og apotekerne solgte store mængder i forskellig tilberedning. Nu anvendes de yderste pulveriserede skud navnlig til at strø på kondylomer, polyper, vorter etc., i hudirriterende salver, urin- og ormedrivende midler samt af parfumeindustrien (8).

Under kvægpesten 1745 beordrede regeringen, at der i stalde og huse blev røget mod smitten med sevenbom, enebær og malurt (9).

Ville koen ikke blive brunstig, gav man den sevenbomkviste plukket på kirkegård (Nystedeggen; 10). Ved vanskelig kælvning indgaves sevenbom med bævergejl, hvidløg og boraks (1800-t; 11) og sevenbom for tilbageholdt efterbyrd (12) eller dens blade og ingefær (13) er bestanddel af et efterbyrdsapulver (14). Egebark og sevenbom er anvendt mod kronisk udflod af bjør og skede samt vattersot (15), kvægets indvoldsorm (1757) og i en salve for skab (1640; 16).

Indgik i kure for hestens indvortes sygdomme, utrivelighed, urinens tilbageholdelse (17), skulle hænges i halen på hest med svindsot (1785; 18) og gives hoppen, der ikke kunne føle (før 1700; 19). Bestanddel af midler for hestens krop (1757) og kværke (20), dens snive, fibel, forsnævrede hov og hævede kønsorganer (21). Givet mod forstoppelse (22), et afkog for indvoldsorm (23), øldekokt for »mankemus« og hoste (24), med liljesaft og svovl mod feber (1700-t; 25); med bl.a. hvidløg til salve på sår og skab (26); ølde (1700-t; 27).

Et vandafkog af sevenbom, laurbær og krusemynte indgaves mod smitsom svinesygdom (28), i øvrigt anvendt for svinets indvoldsorm (29).

LITTERATUR: (1) 15 7,41,45,50,72,77,86,98; (2) 348b 33; (3) 344 73,169; (4) 488o 235,106,117; (5) 840 aug. 1957; (6) 488o 202; 328f 1,179; (7) 488o 313; 82 88,104; (8) 599 1,378; (9) 178 1936,140; 1010 25,1937,92; 83 213; (10) 572 39,1927–28,400; (11) 83 255; (12) 83 257; 634 18758 (SVFyn); (13) 515 1854, 280; (14) 178 1953–54,12 (o. 1900); (15) 510 5,184, 596 26; (16) 677 1757,692; 83 200; (17) 83 63,77f,81; (18) 488 6,1883,362; (19) 178 1935,24; (20) 929 1757, 136f; 83 46f; (21) 83 51,43,107,115; (22) 83 67; (23) 596 26; (24) 83 56f; (25) 83 60; (26) 83 119,200 (1640); (27) 83 122f; (28) 792 3,1793,187; 83 311; (29) 83 301.

OVERTRO

Bar man i en pose på brystet sevenbom alene eller blandet med bævergejl, dyvelsdræk o.a. stærktlugtende droger, var man værnet mod

troldtøj og spøgelse; lagt i flækket pind stukket i hjørne af marken, hvor kvæget græssede, kunne dette ikke forhekse (ØMøn; 1). I samme hensigt blev om foråret et lille stykke sevenbom og kamfer bundet om eller lagt i borehuller i køernes horn (2). Gav fløden ikke smør (som følge af hekseri), gav man køerne bl.a. sevenbom (NFyn; 3) og i kærnen kom sevenbom, dyvelsdræk og bævergejl samt varmt vand, efter at de tre substanser var delvis brændt på en sten i ilden, der kogte vandet (1735; NSjælland; 4). Smertende tand skulle stikkes til blods med en kvist af sevenbom og denne kastes på vejen; per-

sonen, som tog den op fik tandpinen (5). Den kloge Per Smed i Vester Skerninge på Fyn erklærede, at et lille sevenbomtræ, som han plantede i sin have, ville visne, når han var død, og man måtte ikke fælde det før. Han døde halvanden time senere – »da foråret kom og de andre træer i haven grønnedes, gik det, som han havde forudsagt ... sevenbomtræet gav intet livstegn fra sig. Det var død« (6).

LITERATUR: (1) 161 1936/1: 622 jf. 488i 6.1,91; (2) 466b 71; (3) 488j 6,296; (4) 178 1957-58,94; 941 108; (5) 488i 4,605; (6) 628 10f.

Høslæt på Stevns. Maleri af Frants Henningsen, 1881.

Græs

Hertil medregnes alt, hvad i øvrigt afgræsses: talrige forskellige lave urter, som vokser i dyrket tilstand eller oftere af sig selv i vejrabatter, græsmarker og anden græsvegetation.

Græs 1241ff, oldnord. gras, beslægtet med gro, grøde, grøn, rimeligvis også gran(-træ) og sigter da til de smalle blade (nåle); indgår i talrige gamle stednavne, således Græsted 1299ff NSjælland, Grædstrup 1346ff Tyrsling herred, Græse

o. 1370ff NSjælland, Grejs o. 1300ff ved Vejle, Græshave 1475ff VLolland (1).

Husmændene havde fra gammel tid fri rådighed over græsset langs sognevejene, men o. 1850 blev det af birkedommeren forbudt dem at lade får græse i vejgrøfterne (NSjælland; 2). Et provstemøde 1545 i Odense tilkendte præsterne græsset på kirkegårdene (3). Bønderne avlede selv det meste græsfrø og brugte gerne affald fra agerhøet. Alt græs skulle slås med le.